BONU ROMANIDA TIL VA USLUB POETIKASI

Abdullayeva Farida
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat Universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Bonu” romanida til va uslub poetikasi, badiiy tasvir vositalarining qo‘llanish xususiyatlari, muallif nutqi hamda personajlar nutqining o‘ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Asarda tilning nafaqat voqea-hodisalarni bayon qilish, balki qahramonlarning ruhiy holati, ichki kechinmalari, xarakter xususiyatlari va ijtimoiy munosabatlarini ifodalashdagi imkoniyatlari ochib beriladi. Metafora, epitet, qiyos, jonlantirish, takror, mubolag‘a, maqol va hikmatli iboralarning badiiy-estetik vazifalari yoritiladi. Shuningdek, dialog va monologlarning syujet rivoji, obrazlar xarakterini shakllantirish hamda asarning g‘oyaviy mazmunini ochishdagi o‘rni ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: “Bonu” romani, poetika, badiiy til, muallif uslubi, personaj nutqi, metafora, epitet, qiyos, jonlantirish, dialog, monolog, folklorizm, psixologik tasvir, badiiy obraz.

Аннотация. В данной статье анализируется поэтика языка и стиля в романе «Бону», особенности использования художественно-изобразительных средств, а также своеобразие авторской речи и речи персонажей. Раскрываются возможности языка не только в передаче событий и явлений, но и в выражении психологического состояния героев, их внутренних переживаний, особенностей характера и социальных взаимоотношений. Рассматриваются художественно-эстетические функции метафоры, эпитета, сравнения, олицетворения, повтора, гиперболы, пословиц и афористических выражений. Особое внимание уделяется роли диалогов и монологов в развитии сюжета, формировании характеров персонажей и раскрытии идейно-содержательной сущности произведения.

Ключевые слова: роман «Бону», поэтика, художественный язык, авторский стиль, речь персонажей, метафора, эпитет, сравнение, олицетворение, диалог, монолог, фольклоризм, психологическое изображение, художественный образ.

Abstract. This article analyzes the poetics of language and style in the novel “Bonu”, focusing on the specific features of the use of literary and figurative devices, as well as the distinctive characteristics of the author's narration and the speech of the characters. The study explores the expressive potential of language not only as a means of conveying events and phenomena, but also as a means of representing the psychological states, inner experiences, character traits, and social relationships of the protagonists. Particular attention is given to the artistic and aesthetic functions of metaphor, epithet, simile, personification, repetition, hyperbole, proverbs, and aphoristic expressions. The role of dialogues and

ISSN 3030-3907

monologues in plot development, character formation, and the revelation of the ideological and thematic content of the work is also examined.
Keywords: the novel “Bonu”, poetics, literary language, author's style, character speech, metaphor, epithet, simile, personification, dialogue, monologue, folklorism, psychological portrayal, literary image.

KIRISH.

Badiiy asarning estetik qiymatini belgilashda uning syujeti va g‘oyaviy mazmuni bilan bir qatorda til va uslub alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki yozuvchi tomonidan tanlangan har bir so‘z, ibora, sintaktik qurilma yoki tasviriy vosita asarning umumiy poetik tizimida muayyan vazifani bajaradi. Badiiy til orqali voqelik shunchaki bayon qilinmaydi, balki ijodkorning dunyoqarashi, estetik qarashlari, qahramonlarga munosabati va hayot haqidagi falsafiy mushohadalari ham ifodalanadi.

“Bonu” romanida ham til badiiy-estetik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Asar tilining xalqona, obrazli va ta’sirchanligi undagi voqea-hodisalarni o‘quvchiga yaqinlashtiradi. Muallif so‘z tanlash, iboralarni qo‘llash, personajlar nutqini individuallashtirish va tasviriy vositalardan foydalanish orqali o‘ziga xos badiiy olam yaratadi.

Roman tilini tahlil qilish jarayonida uning leksik, semantik, sintaktik va stilistik qatlamlari o‘zaro uyg‘un holda namoyon bo‘lishini ko‘rish mumkin. Shu jihatdan “Bonu” romanining poetikasini o‘rganish o‘zbek nasriy tilining badiiy imkoniyatlarini anglash uchun ham muhimdir.

1. Tilning badiiy vosita sifatidagi o‘rni

“Bonu” romanida til oddiy kommunikativ vosita vazifasidan ancha yuqori ko‘tariladi. U obraz yaratish, qahramon ruhiyatini ochish, muayyan muhitni tasvirlash va muallifning estetik munosabatini ifodalash vositasiga aylanadi.

Badiiy matnda so‘zning lug‘aviy ma’nosi bilan bir qatorda uning kontekstual, emotsional va estetik ma’nosi ham muhimdir. Masalan, “yurak”, “ko‘z”, “yo‘l”, “tun”, “nur”, “sukunat” kabi so‘zlar o‘zining bevosita ma’nosidan tashqari ramziy va psixologik ma’nolarni ham ifodalashi mumkin.

Roman tilida inson ruhiyati va tashqi muhit o‘rtasidagi bog‘liqlik ko‘pincha obrazli ifodalar orqali beriladi. Tabiat tasviri qahramonning ichki holatiga moslashtiriladi. Natijada tashqi manzara va ichki kechinma o‘rtasida poetik parallelizm yuzaga keladi.

2. Metafora va uning poetik vazifasi

ISSN 3030-3907

“Bonu” romanida metafora obrazlilikni ta’minlovchi muhim vositalardan biridir. Metafora orqali bir predmet yoki hodisaning belgisi ikkinchi hodisaga ko‘chiriladi va natijada yangi badiiy ma’no hosil qilinadi.

Masalan, “yuragi toshdek qotib qoldi” kabi ifoda qahramonning oddiygina xafa bo‘lganini emas, balki uning ruhiy jihatdan og‘ir holatga tushganini, hissiy ta’sirlarga nisbatan befarq yoki iztirobli holatga kelganini bildiradi.

Metaforalar ayniqsa qahramonlarning ichki dunyosini tasvirlashda katta ahamiyatga ega. Ular orqali:

- ruhiy iztirob;
- qo‘rquv;
- umid;
- sog‘inch;
- muhabbat;
- ayriliq;
- quvonch;
- umidsizlik

kabi holatlar bevosita emas, balki obrazli tarzda ifodalanadi.

Shu sababli metafora roman poetikasida nafaqat bezak vositasi, balki psixologik tasvir vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

3. Epitetlarning obraz yaratishdagi o‘rni

Epitetlar personaj yoki predmetning muhim belgisini alohida ta’kidlab, uning o‘quvchi tasavvuridagi obrazini aniqlashtiradi. “O‘tkir nigohli”, “shirin so‘zli”, “muloyim tabiatli”, “g‘amgin ko‘zlar” kabi birikmalar personajning tashqi va ichki qiyofasini bir vaqtning o‘zida ochishga xizmat qiladi.

Epitetlarning muhim xususiyati shundaki, ular qahramon haqida uzoq tavsif berish zaruratini kamaytiradi. Bitta sifatlovchi birlikning o‘zi katta mazmuniy yukni bajarishi mumkin.

Masalan, “g‘amgin ko‘zlar” birikmasi nafaqat tashqi belgini, balki qahramonning ichki ruhiy holatini ham anglatadi. Demak, epitetlar portret tasviri va psixologik tasvirni birlashtiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

4. Qiyos va jonlantirish

Romanda qiyoslash vositalari ham badiiy tasvirning muhim komponentlaridan biridir. “Quyoshdek charaqlagan”, “oydek oppoq”, “gul kabi nozik” singari qiyoslar tasvirning aniqligi va emotsional ta’sirchanligini oshiradi.

Qiyos orqali muallif o‘quvchiga noma’lum yoki mavhum holatni tanish obraz orqali tasavvur qilish imkonini beradi. Shu sababli qiyoslar badiiy matnning vizual va hissiy ta’sirini kuchaytiradi.

ISSN 3030-3907

Jonlantirish esa tabiat va jonsiz predmetlarga insoniy xususiyat berish orqali tasvirni jonlantiradi. Masalan, “shamol g‘amgin kuylar ijro etardi” tarzidagi ifoda tabiat hodisasini insonning ruhiy holati bilan uyg‘unlashtiradi.

Bunday tasvirlarda tabiat oddiy fon emas, balki voqealarning faol poetik komponenti sifatida ishtirok etadi.

5. Muallifning o‘ziga xos uslubi

“Bonu” romanining muhim xususiyatlaridan biri muallifning individual uslubidir. Muallif sodda va tushunarli til vositalari yordamida murakkab hayotiy hamda falsafiy masalalarni ifodalashga intiladi.

Individual uslub quyidagi jihatlarda ko‘zga tashlanadi:

1. so‘zlarni tanlashdagi o‘ziga xoslik;
2. xalqona iboralardan foydalanish;
3. tasviriy vositalarning faol qo‘llanishi;
4. personajlar nutqini individuallashtirish;
5. dialog va monologlarning tabiiyligi;
6. ruhiy holatlarning batafsil tasviri;
7. maqol va hikmatli so‘zlarning badiiy kontekstga singdirilishi.

Muallif uslubining yana bir muhim belgisi — soddalik va obrazlilikning uyg‘unligi. Matn haddan tashqari murakkab sintaktik qurilmalarga tayanmaydi, biroq sodda gaplar ham katta emotsional va semantik yukni ko‘tarishi mumkin.

6. Hikmatli so‘zlar, maqol va matallarning poetik imkoniyatlari

“Bonu” romanida xalq og‘zaki ijodiga xos birliklardan foydalanish asarning milliy ruhini kuchaytiradi. Maqol, matal, hikmatli so‘z va xalqona iboralar personajlarning dunyoqarashi hamda hayotiy tajribasini ifodalashga xizmat qiladi.

Ayniqsa yoshi katta personajlar nutqida maqol va hikmatli iboralarning qo‘llanishi ularning hayotiy tajribasi va ma’naviy qarashlarini ko‘rsatadi.

Bunday birliklar bir necha vazifani bajaradi:

- fikrni qisqa va lo‘nda ifodalaydi;
- nutqqa xalqonalik beradi;
- personaj xarakterini ochadi;
- milliy koloritni kuchaytiradi;
- asarning tarbiyaviy ahamiyatini oshiradi.

Shu jihatdan folklorizmlar roman tilining **milliy-madaniy qatlamini** shakllantiruvchi muhim vositalardan biridir.

7. Tasviriy vositalar va tabiat manzaralari

Tabiat tasviri “Bonu” romanining poetik tizimida alohida o‘rin tutadi. Tabiat manzaralari ko‘pincha voqealarning tashqi fonini yaratish bilangina cheklanmaydi. Ular qahramonning ruhiy holatini ifodalashga ham xizmat qiladi.

ISSN 3030-3907

Masalan, sokin tabiat manzarasi qahramonning xotirjamligi bilan, qorong‘u tun esa uning ichki iztirobi bilan poetik jihatdan parallel qo‘yilishi mumkin.
Bu usul adabiyotshunoslikda **psixologik parallelizm** deb yuritiladi.

Tabiat va inson ruhiyatining parallel tasviri o‘quvchiga qahramonning ichki holatini bevosita tushuntirmasdan, uni his qilish imkonini beradi.

8. Personajlar nutqining o‘ziga xosligi

“Bonu” romanida personajlar nutqi individuallashtirilgan. Har bir qahramonning nutqi uning:

- yoshi;
- ijtimoiy mavqei;
- bilim darajasi;
- hayotiy tajribasi;
- xarakteri;
- dunyoqarashi bilan bog‘liq holda shakllanadi.

Bu esa personajlarni bir-biridan farqlash imkonini beradi.

Keksa avlod vakillari nutqida maqol, matal, hikmatli so‘zlar va an’anaviy iboralar ko‘proq uchrashi tabiiy. Yosh personajlar nutqida esa zamonaviy so‘zlashuv elementlari, qisqa va dinamik gaplar hamda individual iboralar ko‘zga tashlanishi mumkin.

Shunday qilib, personaj nutqi **ijtimoiy va psixologik xarakteristika vositasi** vazifasini bajaradi.

9. Dialoglarning badiiy vazifasi

Dialoglar roman kompozitsiyasining faol qismlaridan biridir. Ular yordamida voqealar rivojlanadi, qahramonlar o‘rtasidagi munosabatlar aniqlashadi va konfliktlar yuzaga chiqadi.

Dialogning badiiy imkoniyati shundaki, muallif qahramonning xarakterini uning o‘zi haqida to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma’lumot bermasdan, **nutqi orqali** ko‘rsatishi mumkin.

Masalan, qisqa va keskin gaplardan foydalanadigan qahramonning qat’iyatli yoki jizzaki xarakteri, uzun va mulohazali gaplardan foydalanadigan personajning esa vazmin va o‘ychan tabiati namoyon bo‘lishi mumkin.
Dialoglar shu sababli:

syujetni rivojlantiradi → konfliktni kuchaytiradi → personaj xarakterini ochadi → g‘oyaviy mazmunni chuqurlashtiradi.

10. Monolog va ichki kechinmalar tasviri

Roman poetikasida monolog va ichki nutq ham muhim o‘rin egallaydi. Qahramonning ichki kechinmalari orqali uning tashqi xatti-harakatlari ortida yashiringan ruhiy jarayonlar ochiladi.
Ichki monolog orqali:

ISSN 3030-3907

- qahramonning ikkilanishi;
- qaror qabul qilish jarayoni;
- qo‘rquv va xavotiri;
- umid va orzulari;
- xotiralari;
- ichki ziddiyatlari ifodalanadi.

Bu jihat “Bonu” romanini faqat voqealar ketma-ketligidan iborat asar sifatida emas, balki **inson ruhiyatini tadqiq qiluvchi badiiy makon** sifatida ko‘rish imkonini beradi.

11. Leksik qatlam va xalqona uslub

Roman tilining ta’sirchanligini ta’minlovchi omillardan biri xalqona leksikaning qo‘llanishidir. Kundalik hayotga xos so‘z va iboralar qahramonlar nutqini tabiiylashtiradi.

Xalqona birliklar orqali asarda milliy muhit, urf-odat, insonlar o‘rtasidagi munosabatlar va turmush tarzi yanada aniqroq namoyon bo‘ladi.

Bunday leksika asarning **milliy koloritini** kuchaytiradi.

Shuningdek, ayrim shevaga xos so‘zlarning qo‘llanishi personajning qaysi hududga mansubligi yoki qanday ijtimoiy muhitda shakllanganini anglashga yordam berishi mumkin.

12. Sintaktik qurilmalarning poetik xususiyatlari

Roman tilining badiiyligi faqat alohida so‘z va iboralar bilan emas, balki gap qurilishi bilan ham belgilanadi.

Qisqa gaplar ko‘pincha:

- keskinlik;
- hayajon;
- qo‘rquv;
- dramatizm holatlarini ifodalashga xizmat qiladi.

Uzun, murakkab gaplar esa qahramonning fikrlash jarayoni, xotiralari yoki falsafiy mushohadalarini ifodalashda samarali bo‘lishi mumkin.

Takrorlar ham alohida poetik vazifani bajaradi. Muayyan so‘z yoki sintaktik qurilmaning takrorlanishi hissiy urg‘uni kuchaytiradi va o‘quvchi e’tiborini muhim fikrga qaratadi.

13. Psixologik tasvir va badiiy detal

“Bonu” romanida qahramon ruhiyatini ochishda badiiy detalning ham ahamiyati katta. Ko‘z qarashi, qo‘l harakati, sukut, ovozning o‘zgarishi, yuz ifodasi kabi kichik detallar katta psixologik mazmunni ifodalashi mumkin.

Masalan, qahramonning sukut saqlashi oddiy jimlik emas, balki uning ichki noroziligi, qo‘rquvi yoki iztirobini anglatishi mumkin.

Shuning uchun badiiy detal:

ISSN 3030-3907

kichik tasvir → katta psixologik mazmun
tamoyili asosida ishlaydi.

14. Til, obraz va g‘oya birligi

Roman poetikasini yaxlit holda tahlil qilganda, til, obraz va g‘oya bir-biridan ajralmas ekanligi ko‘rinadi.

Muallifning so‘z tanlovi qahramon obrazini shakllantiradi. Qahramon nutqi uning xarakterini ochadi. Xarakter esa asarning asosiy g‘oyasini ifodalashga xizmat qiladi.

Demak:

til → obraz → xarakter → konflikt → g‘oya

zanjiri roman poetikasining muhim asoslaridan biridir.

Bu birlik asarning badiiy yaxlitligini ta’minlaydi.

XULOSA.

“Bonu” romanida til va uslub poetikasi asarning badiiy-estetik qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Muallif tilning leksik, semantik, sintaktik va stilistik imkoniyatlaridan samarali foydalanib, o‘ziga xos badiiy olam yaratadi.

Roman tilida metafora, epitet, qiyos, jonlantirish, takror, mubolag‘a kabi tasviriy vositalar personajlarning tashqi qiyofasi va ichki dunyosini ochishga xizmat qiladi. Tabiat tasvirlari esa qahramon ruhiyati bilan uyg‘unlashtirilib, psixologik parallelizmni yuzaga keltiradi.

Personajlar nutqining individuallashtirilishi romanning hayotiyligi va ishonarliligini oshiradi. Qahramonlarning yoshi, ijtimoiy mavqei, dunyoqarashi va xarakteriga mos nutqiy xususiyatlarning tanlanishi obrazlarning individual qiyofasini yaratadi. Dialog va monologlar esa syujetni rivojlantirish bilan birga, qahramonlarning ichki kechinmalarini ochishning samarali vositasiga aylanadi.

Maqol, matal, hikmatli so‘zlar va xalqona iboralar romanning milliy ruhini kuchaytirib, undagi ma’naviy-axloqiy g‘oyalarni yanada ta’sirchan ifodalashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, xalqona leksika va tasviriy vositalar asarning milliy koloritini boyitadi.

Umuman olganda, “Bonu” romanida til shunchaki voqealarni bayon qilish vositasi emas, balki obraz yaratish, ruhiy holatni ifodalash, xarakter ochish, milliy muhitni tasvirlash va muallif g‘oyasini yetkazishning asosiy poetik quroli sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu sababli “Bonu” romanining til va uslub poetikasini o‘rganish o‘zbek nasriy asarlarida badiiy tilning ishlatilish mexanizmlarini, individual muallif uslubining shakllanishini hamda milliy badiiy tafakkurning til orqali ifodalanish xususiyatlarini aniqlashda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

ISSN 3030-3907

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Quronov, D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2007.
2. Quronov, D., Mamajonov, Z., Sheraliyeva, M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
3. Yo‘ldoshev, M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2008.
4. Qo‘ng‘urov, R. O‘zbek tilining tasviriy vositalari. – Toshkent: Fan, 1977.
5. Boboyev, T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.
6. Hojiahmedov, A. She’riy san’atlar va mumtoz qofiya. – Toshkent: Sharq, 1998.
7. Umurov, H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
8. Yo‘ldoshev, M. Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili asoslari. – Toshkent: Fan, 2007.
9. Aristotel. Poetika. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011.
10. Bakhtin, M. M. The Dialogic Imagination: Four Essays. – Austin: University of Texas Press, 1981.
11. Leech, G. N., Short, M. H. Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. – London: Pearson Education, 2007.

ISSN 3030-3907